

Pražský pomník Klementa Gottwalda

JAN ŠINDELÁŘ

Figurální pomníky prvního dělnického prezidenta se v Československu začaly objevovat až po jeho smrti, zpočátku především na rodné Moravě.¹ Praha mu svůj kamenný hold složila teprve v roce 1973. Na první pohled by se mohlo zdát překvapivé, že trvalo celé dvě dekády od Gottwaldova skonu, než hlavní město odhalilo jeho pomník, zatímco řada méně významných sídel ho dávno měla.

Bizarním pomníkem sui generis bylo balzamované Gottwaldovo tělo umístěné v letech 1953 až 1962 v Praze na Vítkově.² Jelikož se Gottwaldův kult podobal tomu Stalinovu, nejistota spojená s destalinizací po XX. a XXII. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu se (pro režim nebezpečně) vznášela i nad odkazem prvního dělnického prezidenta. Gottwaldova osoba však byla až příliš těšně srostlá s podstatou Komunistické strany Československa (KSČ),³ a tak jeho působení nebylo vládnoucí mocí výrazněji zpochybněno. Zpopelnění jeho mumie a zánik mauzolea však přece jen znamenaly konec jedné etapy poválečné propagandy.

Třetinový model, s nímž Viktor Dobrovolný zaujal zřizovatele pomníku

Foto: Galerie hlavního města Prahy

V šedesátých letech instalace Gottwaldových pomníků prakticky ustávají, což bylo logické vzhledem k nárůstu kritických ohlednutí za obdobím, kdy stál v čele státu. Vý-

razné přibývání těchto monumentů pak můžeme zaznamenat v sedmdesátých a začátkem osmdesátých let, kdy tak normalizační režim demonstroval nejen svoji poválečnou

- 1 K historii Gottwaldových pomníků napříč republikou viz ŠINDELÁŘ, Jan: „Z dobrého truhláře stal se ještě lepší betonář“ – Gottwaldovy sochy a pomníky v Československu. *Dějiny a současnost*, 2018, roč. 40, č. 2, s. 37–40.
- 2 K tématu mauzolea viz VACÍN, Luděk: Náš pracující lid nedal setlíti tělu Klementa Gottwalda – příspěvek k dějinám pražského mauzolea. *Securitas Imperii*, 2012, č. 21, s. 90–117 či GALANDAUER, Jan: *Chrást bez Boha nad Prahou. Památník na Vítkově*. Havran, Praha 2014.
- 3 Připomeňme, že jen pár týdnů před listopadem 1989 dal vládnoucí režim do oběhu novou papírovou stokorunu s Gottwaldovým portrétem na lícové straně.

legitimitu, ale i ovládnutí veřejného prostoru po „zmatcích“ v letech 1968 a 1969. Právě do této koncepce zapadá také pražský pomník Klementa Gottwalda.

Počátky projektu

Kalendář komunistických festivit se vždy přidržoval harmonogramu významných výročí, a proto byla agitační aktivita příslušných orgánů zkrájed sedmdesátých let skutečně mimořádná. Z klíčových akcí zmiňme sté jubileum Leninova narození (duben 1970) následované pětadvacátým výročím konce války (květen 1970), půlstoletím od vzniku KSČ (květen 1971) a pětadvaceti lety od Února 1948 (1973). Opmenout nelze ani pro normalizátory zásadní XIV. sjezd KSČ a volby do zastupitelských orgánů (květen a listopad 1971). V této permanentní ideologické kampani patřilo zřizování vhodných prorežimních pomníků k nejviditelnějším prvkům.

Se záměrem vybudovat v metropoli pomník Klementu Gottwaldovi přišli již v únoru 1971 pracovníci kulturní správy Národního výboru hlavního města Prahy (NVP). Variant pro umístění budoucího monumentu se zpočátku skloňovalo hned několik, ale jako nejvhodnější bylo označeno buď náměstí Krasnoarmějců (dnes Palachovo), nebo nábřeží Kyjevské brigády (nyní Ludvíka Svobody) poblíž sídla Ústředního výboru (ÚV) KSČ.⁴ Vzhledem k plánované výstavbě trasy metra A však první možnost vzápětí vypadla ze hry. Součástí návrhu byl i časový plán, přičemž základní kámen měl být položen už

na podzim 1971 k pětasedmdesátému výročí Gottwaldova narození a stavba dokončena nejpозději v únoru 1973. Politicky i z uměleckého hlediska ošemetný projekt zamířil ke schválení stranickými orgány. Předsednictvo pražského městského výboru (MV) KSČ na svém zasedání 28. dubna 1971 přijalo tento podnět bez námitek.⁵ Definitivní pokyn k realizaci vydala svým usnesením Rada NVP 30. listopadu 1971 (tedy až osm dní po slavnostní instalaci základního kamene). Úkol zajistit zdárný průběh celé akce převzala Galerie hlavního města Prahy (GHMP), v jejímž archivu se dochovala hlavní dokumentace.

Pozoruhodný byl také fakt, že autora budoucího pomníku vybrali zřizovatelé už na počátku plánování. Ambiciózní dvouletý harmonogram totiž neumožnil vypsání standardní uměleckou soutěž, která by sice odpovídala choulostivosti celého úkolu, ale sotva by zabrala méně než rok příprav. Zadavatelé tedy oslovili přímo sochaře Viktora Dobrovolného, jenž už v roce 1960 připravil příhodný návrh pro celostátní soutěž k 15. výročí osvobození.

Autor

Viktor Dobrovolný (1909–1987) patřil v době přidělení zakázky ke zkušeným matadorům. Svou uměleckou činnost pravidelně dělil mezi malířství, medailérství a sochařinu.⁶ Za první republiky studoval u profesora Josefa Drahoňovského na střední umělecko-průmyslové škole v Praze, ale na Akademii výtvarných umění (AVU) už nepokračoval.

Původní třetinový model – boční pohled

Foto: Galerie hlavního města Prahy

Levicově smýšlející umělec⁷ strávil za účast v komunistickém odboji léta 1941 až 1945 v koncentračních táborech Mauthausen a Dachau. Po válce o této traumatizující zkušenosti podal svědectví v knize *Mučili člověka*. Dílo vyšlo ještě v roce 1945 a je věnováno ministru informací Václavu Kopeckému. Nucená několikaletá pauza sochařovu další kariéru nevyhnutelně poznamenala a sám Dobrovolný k tomu v jednom z rozhovorů podotkl: *Právě v té době* (tj. za okupace 1939–1945 – pozn. autora) [...] vznikaly mezi výtvarníky skupiny, které potom po roce 1945 získaly takzvanou skupinovou moc a měly v té době hlavní slovo při tvorbě Svazu výtvarných umělců. Kdežto já jsem se musel izolovat

4 Další návrhy: Rytířská ulice (poblíž tehdejšího Muzea Klementa Gottwalda), Karlínské náměstí, Hakenovy (dnes Kaizlový) sady v Karlíně či náměstí 14. října na Smíchově. *Archiv Galerie hlavního města Prahy (GHMP)*, k. 5, a. j. 11, sl. Klement Gottwald, Návrh na zbudování pomníku Klementa Gottwalda v Praze, 30. 11. 1971.

5 Tamtéž, Výpis z usnesení 1. schůze předsednictva MV KSČ z 28. 4. 1971.

6 Pro podrobnější biografii viz *Viktor Dobrovolný. Výběr z díla 1932–1982* (katalog). Galerie výtvarného umění – Galerie umění, Cheb – Karlovy Vary 1983; *Viktor Dobrovolný – sochy a kresby*. Středočeská galerie, Praha 1971; MALÝ, Zbyšek (ed.): *Slovník českých a slovenských výtvarných umělců 1950–1998 (D–G)*. Chagall, Ostrava 1998, s. 64.

7 Jeho otcem byl Filip Dobrovolný (1880–1930), zakládající člen KSČ, šéfredaktor *Rudého práva* (1921–1928) a krátce před smrtí i senátor za Královéhradecký kraj. K tomu viz ANEV, Petr – BÍLÝ, Matěj (eds.): *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ (1921–1989)*, A–K. ÚSTR – Academia, Praha 2018, s. 270–273.

z výtvarnického života hned od roku 1939 a bohužel po skončení války mně to trvalo mnoho let, než jsem se mohl jako výtvarník prosadit.⁸

Hořkost patrnou z předchozích slov potvrzuje i fakt, že Dobrovolný po válce skutečně nepronikl do akademických kruhů, kde svá místa pevně drželi Myslbekovi a Štursovi žáci (Jan Lauda, Karel Pokorný či Vincenc Makovský).⁹ Na druhou stranu svou angažovanou tvorbou získával uznání již velmi brzy po únorovém převratu. U příležitosti IX. sjezdu KSČ v roce 1949 vytvořil medaile s podobiznami Stalina, Lenina i Gottwalda, které se poté v dárkové etui dočkaly rozšíření při nejrůznějších příležitostech (ocenení vzorný pracovník atp.). Portréty Gottwalda a Stalina zpracované jako půlfigury sklídily pochvalu na reprezentativních výstavách soudobého československého umění.¹⁰ V šedesátých letech se Dobrovolný stal dvojnásobným laureátem státního vyznamenání Za vynikající práci (1963, 1964), v roce 1969 obdržel Řád práce a bezprostředně před pražskou zakázkou vytvořil figurální pomník Antonína Zápotockého pro Kladno. Bronzová kopie této sochy byla v roce 1984 odhalena v Zápotockého rodných Zákolanech, kde je k vidění dodnes.

Měřeno dobovými hledisky znamenal monumentální Gottwaldův pomník vytvořený pro hlavní město vrchol sochařovy kariéry. Dvašedesátiletý umělec měl vzhledem ke svým zkušenostem s portrétová-

Zkušební snímek makety na místě budoucího pomníku (červenec 1972)

Foto: Galerie hlavního města Prahy

ním prvního dělnického prezidenta představovat záruku kvalitně odvedené a ideologicky bezchybné práce. Smluvní odměna byla stanovena na 250 tisíc korun, a šlo tedy o lukrativní zakázku.¹¹

Základní kámen

Symbolické zahájení podobné stavby vždy nabízelo značný propagační potenciál, ale v případě uspěchaného projektu či nejednoznačného zadání hrozila blamáž.¹² Také v případě výsostně ideologického Gottwaldova pomníku v Praze vstupovaly do hry politické vlivy a spletenec stranické

i státní byrokracie k transparentnosti celého procesu nijak nepřispíval. Vybraná lokalita na nábřeží i termín položení základního kamene byly sice známy už od dubna 1971 po jednání předsednictva MV KSČ, ale odbor územního plánování a architektury NVP se tyto informace dozvěděl až 7. října, tedy pouhý měsíc a půl před chystanou akcí. Prostřednictvím svého vedoucího inženýra Vlastimila Durdíka úřad sice vyjádřil obligátní souhlas, ale zároveň vyslovil doporučení týkající se včasné konzultace s městskými architekty, protože místo pro budoucí pomník vyžadovalo velké úpravy.¹³

8 MAŇÁKOVÁ, Irena: Návštěva u sochaře komunisty. *Rudé právo*, 8. 1. 1972, s. 4.

9 To, že nebyl sochařem „akademickým“ (tj. vysokoškolsky vzdělaným), nemuselo být na překážku. Dobrovolného vrstevník Josef Malejovský, také absolvent předválečného UMPRUM, získal v roce 1953 titul docenta a o devět let později titul univerzitního profesora nyní již Vysoké školy uměleckoprůmyslové.

10 K tomu viz příslušné katalogy těchto výstav - I. *přehledka československého výtvarného umění 1949-1951*. Orbis, Praha 1951; II. *přehledka československého výtvarného umění 1951-1953*. SNKLHU, Praha 1953.

11 Pro srovnání dodejme, že tehdejší průměrná měsíční mzda se pohybovala kolem 2000 Kčs. Viz *Československé dějiny v datech*. Svoboda, Praha 1986, s. 656.

12 Za příklad může posloužit letenský Stalinův pomník, jehož základní kameny (po vzoru stavby Národního divadla dovezené z celé země) byly položeny a za přítomnosti prezidenta Gottwalda i premiéra Zápotockého odhaleny v místě, kde pomník nakonec nestál. Pozdější geologický průzkum vyloučil umístění na ostrohu poblíž Hanavského pavilonu a nasměroval projekt na osu Čechova mostu. K této problematice viz ŠINDELÁŘ, Jan: První máj - kultu čas. Z historie pražského Stalinova pomníku na Letné. *Dějiny a současnost*, 2010, roč. 32, č. 5, s. 14-16.

Slavnost proběhla v pondělí dne 22. listopadu 1971 dopoledne v parku přiléhajícím k budově ÚV KSČ. Gottwaldovy nedožité pětasedmdesátiny připadaly až nazítří, a pišící novináři tak měli dostatek času na přípravu článků pro výroční den. Vzhledem k posunuté uzávěrce stihla *Večerní Praha* informovat dokonce přímo v den akce. Složení oficiální delegace bylo reprezentativní a osobní účast exponovaných osobností organizátory zavazovala i svazovala zároveň. Hlavní projev přednesl vedoucí tajemník MV KSČ Antonín Kapek, na žulový kvádr poklepal prezident republiky Ludvík Svoboda a generální tajemník ÚV KSČ Gustáv Husák. Slavnostní akt zakončila Internacionála. Potíže s realizací pomníku však měly teprve začít...

Vytváření modelu

Sochař Dobrovolný stál před nelehkým úkolem - zhotovit pod bedlivým dohledem uměleckých komisí a stranických orgánů vyhovující model monumentu, který bude umístěn na dohled od hlavního mocenského centra celé země. Z hlediska budoucího vývoje je pozoruhodné, že umělec zvolil jako materiál kámen, s nímž pracoval sporadicky a rozhodně ne v proponovaných rozměrech chystaného díla, které mělo převýšit čtyři metry. Byla tedy nutná spolupráce s kamenosochařem, jenž by zmenšený sádrový model převedl do finální podoby. Pro tento účel Dobrovolný vybral sochaře Karla Kryšku, který měl vytesat skulpturu do bulharského mušlového vápence.¹⁴

Při modelaci polovičního modelu Dobrovolný vycházel z původního

Ztvárnění Gottwaldovy tváře vyvolalo rozpaky (detail polovičního modelu)

Foto: Galerie hlavního města Prahy

13 Archiv GHMP, k. 5, a. j. 11, sl. Klement Gottwald, Vyjádření k návrhu umístění základního kamene pomníku K. Gottwalda, 18. 10. 1971.

14 Tímto kamenem byly obloženy např. štítové zdi holešovického Parkhotelu (dnes Mama Shelter Prague) či obchodní dům Družba (nyní Debenhams) na Václavském náměstí. K tomuto tématu více viz RYBAŘÍK, Václav: Kámen v pražské architektuře a obnově památek v letech 1960–1989. *Kámen*, 2013, roč. 19, č. 2, s. 21–30.

návrhu, který měl zhruba třetinovou velikost oproti budoucímu pomníku. Prezidentova postava v tomto pojetí nepostrádala jistou dynamiku – napřažená paže spolu s vlajícím pláštěm a nakročením vpřed měly v divákovi vyvolat dojem energického lodivoda z dob Vítězného února.

Nad tímto ztvárněním ještě před položením základního kamene proběhlo 18. listopadu 1971 jednání přímo v sochařově kunratickém ateliéru. Na schůzi byli přizváni také zástupci Ideové rady pro péči o pomníky, památníky a pamětní desky při Ministerstvu kultury ČSR, která v součinnosti se stranickými orgány bděla nad ideologickou a uměleckou konformitou nově vznikajících děl. Spolu s předsedou rady Karlem Lidickým dorazil také její místopředseda Jan Simota, oba zkušené koryfeje oficiální poválečné tvorby. Jejich hodnocení představeného modelu bylo rozpačité a opatrné: *Zástupci Ideové rady vnesli dotaz, jakým způsobem došlo k realizaci návrhu. Dostalo se jim ujištění, že návrh prošel soutěží.¹⁵ Dodatečně byl předseda Ideové rady prof. Lidický seznámen s tím, že návrh sice prošel soutěží, avšak v pořadí asi na 4. až 5. místě. Vzhledem k tomu, že návrh má určitou úroveň a živé pojednání, nebylo by správné, aby Ideová rada v tomto stadiu návrh neakceptovala.¹⁶*

Viktor Dobrovolný se záhy pustil do práce na polovičním modelu v hlíně. V únoru 1972 již Gottwaldova postava začínala dostávat hrubé obrysy.¹⁷ Oproti původnímu modelu socha postupně ztěžkla a ztratila energii.

Sochař si patrně uvědomoval daň, kterou bude třeba zaplatit za finální ztvárnění v kameni – propracovaná draperie zmizela, nohy zmohtněly a gesto ruky ztuhlo. Kvůli stabilitě se také ztratil původní schůdek, z něhož figura sestupovala, a nakročení vpřed u obou nohou mělo daleko ke klasickému sochařskému kontrastu.

Další posouzení čekalo vznikající dílo na konci března 1972, a to hned dvěma komisemi. Nejprve model posoudili zástupci podniku Dílo Českého fondu výtvarného umění (ČFVU), kteří konstatovali, že *se zvoleným materiálem (se zmiňovaným mušlovým vápencem – pozn. autora) souhlasí a pro jeho trvanlivost a omyvatelnost považuje jej za zvlášť vhodný pro pražské památky. [...]. proto dává umělecká komise souhlas k realizaci plastiky do definitivy.¹⁸* Tento veskrze pozitivní závěr však o pouhé dva dny později opět zpřehledňovala Ideová rada. Tentokrát absentoval z důvodu nemoci Karel Lidický, a zápis tedy signoval Jan Simota. V souhrnném vyjádření, jímž byla dle rozdělovníku 11. dubna obelána GHMP i sám tvůrce návrhu, lze vyčíst následující: *Ideová rada [...] doporučuje autorovi zvážít výraz v portrétu v tom smyslu, aby při zvětšení nedošlo k deformaci. Ideová rada dále připomíná, zda po tektonické stránce bude zaručena stabilita, jež by neměla být na úkor díla. Jinak se ztotožňuje s vyjádřením komise Díla – ČFVU.¹⁹* Estetické a politické hledisko se začalo nezadržitelně rozcházet.

Tyto pro realizátory díla nepřijemné signály přišly v době, kdy do plá-

novaného data slavnostního odhalení zbýval méně než rok. Bylo také nutné počítat s náročným tesáním plastiky přímo na staveništi, zmíněná činnost navíc měla připadnout na zimní měsíce. Doslova další kámen úrazu však čekal v bulharských lomech.

Potíže s materiálem

Zvolený vápenec z dovozu byl sice z hlediska kvality reprezentativní volbou, ale vzhledem k časovému tlaku také logistickou pohromou. Přes veškerou snahu zainteresovaných orgánů byla komunikace s Bulharskem zdlouhavá a neefektivní. Zajištění kamene vyřizoval družstevní podnik zahraničního obchodu UNICOOP a místním prodejcem byl závod Ciment mramor ze Sofie. K další zásadní události došlo na jaře 1972. Ještě 27. března UNICOOP kalkuloval cenu za celkem tři bloky původně vybraného kamene. Oproti dřívějším pozicím však byla zakázka změněna z mušlového na vračanský vápenec. V leštěné podobě jsou tímto světlým kamenem obloženy například stěny nástupiště metra linky C Florenc. To, že byl nakonec na vltavském nábřeží použit materiál vyhovující spíše slunnému Jadranu, zařídil sochař Karel Kryška, který vyrazil na Balkán, kde zmíněný kámen osobně vytipoval. *Ačkoli to nebylo v mé smluvní povinnosti, podnikl jsem v březnu a dubnu t. r. v zájmu zdárného a urychleného průběhu dvě soukromé cesty²⁰ do Bulharska. Navštívil jsem několik lomů a vybral jsem kvalitní*

15 Řeč je o výše zmíněné umělecké soutěži k 15. výročí osvobození z roku 1960, na které se sešlo celkem 11 115 prací, z toho 1526 sochařských. Je pozoruhodné, že Dobrovolného návrh tehdy neobdržel žádnou z dvanácti udělených cen prvního či druhého stupně a nedosáhl ani na jednu z 99 zvláštních odměn. Sochařovo jméno nalezneme až mezi 525 držiteli čestného uznání. Viz Výsledky výtvarné soutěže k 15. výročí zrodu lidově demokratické ČSR. *Výtvarná práce*, 1960, roč. 9, č. 9–10 (17. 5. 1960), s. 1–6.

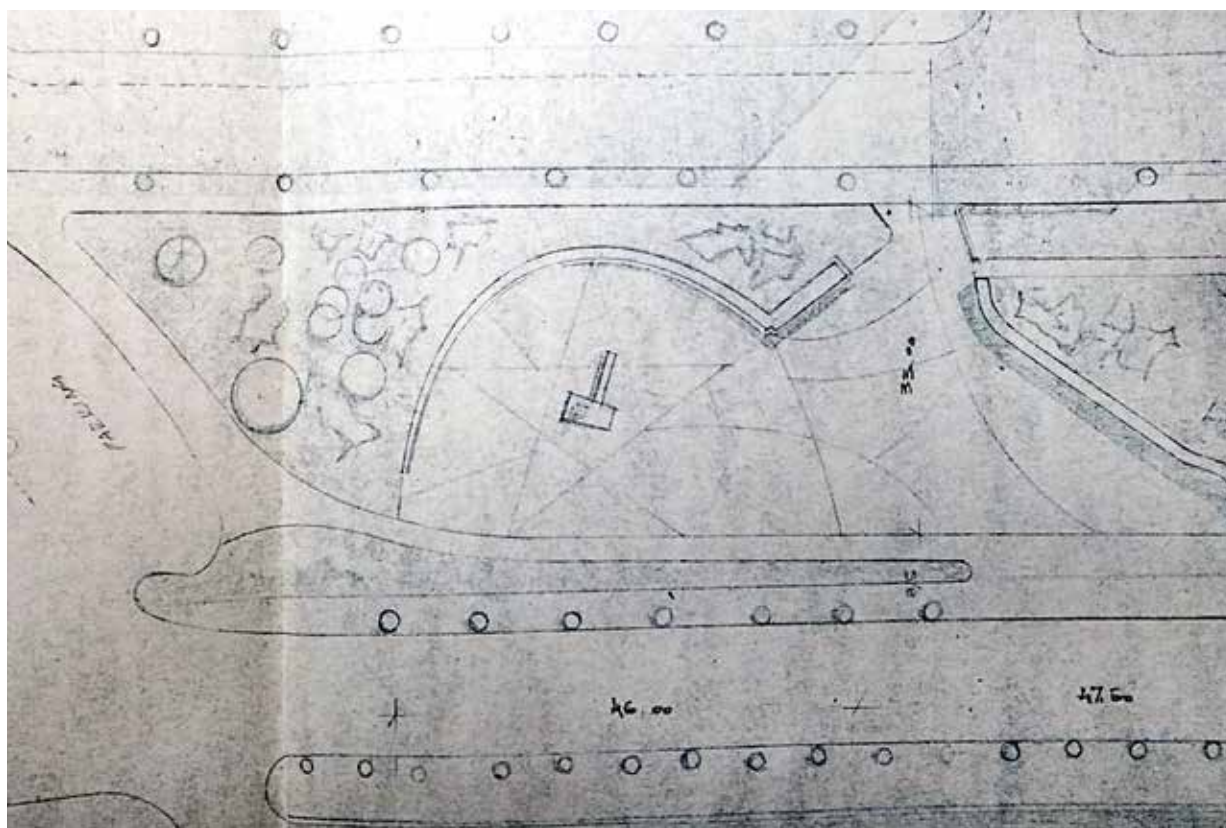
16 *Národní archiv* (NA), f. Ministerstvo kultury ČSR/ČR, k. 187, č. j. 16892/71, Ideová rada – pomník Klementa Gottwalda v Praze, Záznam, 20. 1. 1972.

17 Viz snímek na titulní straně *Rudého práva* z 8. 2. 1972.

18 *Archiv GHMP*, k. 5, a. j. 11, sl. Klement Gottwald, Zápis o odborném jednání umělecké komise pro spolupráci architekta s výtvarníkem konaném dne 29. 3. 1972 v ateliérech autorů.

19 NA, f. Ministerstvo kultury ČSR/ČR, k. 187, č. j. 16892/71, Ideová rada – pomník Klementa Gottwalda v Praze, Vložka do spisu č. 2, 11. 4. 1972.

20 Na náklady cesty byla Galerii hlavního města Prahy vyplacena sochaři záloha 6000 Kčs z budoucího honoráře. *Archiv GHMP*, k. 5, a. j. 11, sl. Klement Gottwald, Záznam o vyplacení zálohy, 29. 2. 1972.

Původní architektonický návrh počítal se symbolickým ztvárněním srp a kladiva

Foto: Galerie hlavního města Prahy

*materiál - vračanský vápenec, odpovídající významu tohoto památníku.*²¹

Zmíněná Kryškova intervence odstartovala řetězovou reakci dalších obtíží. Především došlo ke snížení počtu vylomených bloků ze tří na dva, přičemž hlavní kvádr měl rozměry 180 x 180 x 440 centimetrů a vážil více než třicet tun. Cena dopravy trailerem po silnici byla vyčíslena na 170 tisíc korun. Praktičtější a levnější volbu představovala železnice, kterou však limitovala maximálně dvacetitunová zátěž vozu.²² Nakonec se vše vyřešilo následovně: Kryška odjel v srpnu 1972 znovu do Bul-

harska, kde na místě strávil měsíc a půl odsekáváním přebytečných částí kvádrů, aby mohl být přepraven vlakem. I vzhledem k byrokratickým procedurám se celá věc neúměrně protahovala a na stavenišťe na nábreží Kyjevské brigády dorazily oba kvádry až 19. října, kdy do slavnostního odhalení zbývaly zhruba čtyři měsíce. Autorský kolektiv vedený Viktorem Dobrovolným prostřednictvím Díla už na konci srpna otevřeně vyjádřil své obavy o dodržení termínu.²³ Podzim a nadcházející zima navíc nevěstily pro stavební práce nic dobrého.

Stavba

Paralelně s vytvářením modelu a hledáním vhodného kamene probíhalo stavební řízení. Architektonickou část projektovali Josef a Marie Wagnerovi.²⁴ Původní návrh počítal s komplexním řešením celého prostoru, v němž byl pomník v centrální části parku obklopen půlkruhovou zídou představující srp a samotný sokl připomínal svým tvarem kladivo. Po intervenci MV KSČ i odboru územního plánování a architektury NVP však musel být projekt zjednodušen na obdélníkovou plochu s pomníkem

21 Tamtéž, Dopis Karla Kryšky z 28. 6. 1972.

22 Tamtéž, Dopis družstva UNICOOP pro GHMP ze 7. 7. 1972.

23 Tamtéž, Dopis Jiřího Slušického (vedoucího oddělení Výtvarné služby podniku Dílo - pozn. autora) pro GHMP z 28. 8. 1972.

24 Třetí z původní sestavy architektů, Josef Šimánek, po dohodě s ostatními odstoupil 1. srpna 1972 od smlouvy. Tamtéž, Opis dopisu J. Šimánka z 1. 8. 1972.

ve východní části celého prostoru. Tento zásah zvenčí nesl velmi nelibě sochař Viktor Dobrovolný, který na jednání s ředitelem GHMP Dobroslavem Kotkem dokonce hrozil odstoupením od smlouvy.²⁵

Pražský stavební podnik coby hlavní dodavatel nakonec zahájil práci na nábreží Kyjevské brigády v září 1972, po dopravení kamene z Bulharska měla přímo na staveništi vzniknout zastřešená a vytápěná kamenická dílna pro definitivní opracování pomníku. Právě lhůta kamenických prací vzbuzovala oprávněné obavy, a proto Dobrovolný již během července navrhl rozšíření kolektivu o kamenosochaře Antonína Žemličku a Vasila Rasajeva (později přibyl ještě Jožka Antek), čemuž bylo vyhověno. Ke stabilizaci celého týmu ovšem nedošlo, protože na konci listopadu odstoupil od smlouvy Karel Kryška. Žemlička a Rasajev se v témže měsíci písemně zavázali, že pomník dokončí včas. Znovu se však vynořil problém s již dokončeným polovičním modelem.

Co tesat?

Ideová rada pro péči o pomníky, památníky a pamětní desky zhlédla návrh budoucího pomníku naposledy na konci března 1972, kdy byl ještě modelován v hlíně. Její dílčí hodnocení už tehdy varovalo před deformacemi a sníženou stabilitou.

K dalšímu posouzení vyzval v červenci radu prostřednictvím ministra kultury náměstek pražského primátora Josef Kilian. Sochař Dobrovolný mezitím dílo dokončil a dal odlít do sádry, čímž možnost dalších úprav

návrhu výrazně omezil. Ministerská komise tak 16. srpna 1972 posuzovala v podstatě hotové dílo a v hodnocení neskrývala překvapení: *Členové rady se domnívali, že ak. soch. V. Dobrovolný bude pokračovat v návrhu, který pochází ze soutěže. Při dnešním jednání jednomyslně konstatují, že předložený návrh nemá s původní koncepcí nic společného. [...] Ideová rada doporučuje [...], aby se vrátil k původnímu návrhu, který podle názoru Ideové rady je schopen vývoje. Přitom Ideová rada upozorňuje, že první koncepcie pocházející ze soutěže ani dnes předložený návrh není realizovatelný v kameni.*²⁶ Zvolený materiál však rada zpochybnila v rozporu se svým březnovým rozhodnutím (tehdy souhlasila s pozitivními závěry komise ČFVU), a navíc v době, kdy vylomený kámen už Karel Kryška opracovával přímo v Bulharsku.

Výše uvedené ostře zamítavé stanovisko vyvolalo řadu jednání mezi GHMP, autorem, pracovníky NVP i stranickými aparátčíky. Ministr kultury Miloslav Brůžek byl nakonec 5. října 1972 dopisem ubezpečen, že autor návrhu bude respektovat připomínky k tomu určené Ideové rady. To ale v této fázi projektu už nebylo reálně možné, pokud měl být zároveň dodržen harmonogram prací, na němž stranické vedení trvalo.

Zřizovatelé teď stáli ve dvojím ohni – riskovali buď promarnění předem avizovaného termínu odhalení, nebo špatnou uměleckou kvalitu díla, které mělo přesvědčivě zachytit postavu, s níž se režim z velké části identifikoval. Ministr Brůžek si proto vyžádal ještě jedno speciální zasedání Ideové rady přímo v sochařově ateliéru, aby

bylo její stanovisko formulováno jasně a nepochybnitelně. Ze záznamu jednání mj. vyplývá, jak hluboko již byly příkopy vyhloubeny: *Ideová rada došla k závěru, že [...] statika sochy, tlumočena Ideovou radou jako zásadní nedostatek, přímo souvisí se ztvárněním figury, její kompozicí jako trojrozměrného prostorového artefaktu. [...] Ideová rada [...] zásadně odmítá názor některých přítomných, tlumočený [ředitelem GHMP] s[oudruhem] Kotkem, o rozpornosti stanovisek Rady.*²⁷ *Stanovisko Ideové rady bylo vždy jednoznačné a předpokládala, že svá stanoviska tlumočí sochaři, za kterým stojí záslužné sochařské dílo a kterému je jasné, že kompozice plastiky není jen matematický propočet stability.*²⁸

Zdrcující kritiku ještě formuloval sám předseda rady Karel Lidický: *Tento [model] nemá příliš pevnou konstrukci a stavbu vůbec. Modelace je prázdná, nepřesvědčuje o skutečnosti. Jednotlivé řasy draperie nejsou logické. [...] V samotných botách vůbec nelze tušit nohu. V dolní části kalhot mizí oba kotníky i konstrukce lýtka. Jestliže na malém modelu je pravá noha nejistá, zde vůbec nepůsobí jako součást těla. Tato chyba a nedostatek by při dvojnásobném zvětšení byla rovněž dvojnásobně větší. [...] Portrét ve svém výrazu neodpovídá obecně známé podobě Klementa Gottwalda.*²⁹ *[...] Komise je překvapena nedostatkem autorské a umělecké odpovědnosti tvůrce.*³⁰

Vybaven tímto arzenálem argumentů oslovil ministr kultury Brůžek tajemníka ÚV KSČ a hlavního stranického ideologa Jana Fojtíka, přičemž na závěr svého dopisu vyjádřil přesvědčení, že by autor měl dostat čas

25 Tamtéž, Záznam z jednání, 1. 6. 1972.

26 NA, f. Ministerstvo kultury ČSR/ČR, k. 187, č. j. 1006/72, Záznam z jednání Ideové rady pro péči o pomníky, památníky a pamětní desky, 16. 8. 1972.

27 Minimálně v otázce materiálu však rozpor nastal, viz výše.

28 NA, f. Ministerstvo kultury ČSR/ČR, k. 187, č. j. 16663/72, Záznam z jednání Ideové rady pro péči o pomníky, památníky a pamětní desky, 3. 11. 1972.

29 Nepříliš sošná Gottwaldova postava dělala problém i dalším sochařům, proto se často uchýlovali k nekonfliktní strnulé figurě v saku či splývavém kabátě. K tomu více viz ŠINDELÁŘ, Jan: „Z dobrého truhláře stal se ještě lepší betonář“ – Gottwaldovy sochy a pomníky v Československu, s. 37–40.

30 NA, f. Ministerstvo kultury ČSR/ČR, k. 187, č. j. 16663/72, Záznam z jednání Ideové rady pro péči o pomníky, památníky a pamětní desky, 3. 11. 1972.

Pozvánka na slavnostní odhalení sochy 22. února 1973 Foto: Galerie hlavního města Prahy

na přepracování návrhu i za cenu nedodržení únorového data instalace.³¹ Tento názor však byl oslyšen a ředitel GHMP Kotek dal výtvarníkům pokyn k urychlenému pokračování v práci na základě rozhodnutí příslušnými politickými a státními orgány, aby práce pokračovaly v plném rozsahu tak, aby pomník byl odhalen ve stanoveném termínu.³² Kameníci tak mohli v prosinci 1972 konečně začít a navzdory zimnímu počasí pokračovaly práce v jejich dílně na staveništi uspokojivým tempem.

Ideová rada i po zmíněných politických intervencích ještě jednou vyjádřila své zamítavé stanovisko na jednání 12. února 1973, když viděla vznikající sochu přímo na místě. Došlo sice k dílčímu zlepšení stability, ale

závěrečná formulace ze zápisu byla výmluvná: *Uvědomujeme-li si vysokou kvalitu pražských pomníků (Jungmann, Rieger, Svatopluk Čech, Karel IV., Palacký atd.), nesnese socha I. dělnického prezidenta srovnání. Portrét sochy má stejné nedostatky jako u modelu. [...] Celek znovu potvrzuje dřívější závěr Ideové rady, že v tak krátkém termínu a za daných podmínek není možno vytvořit jakýkoliv pomník nebo sochu, natož v této velikosti a materiálu.*³³

Slavnostní odhalení a další osudy pomníku

Stavba na nábřeží Kyjevské brigády mezitím finišovala. Náročné osazení více než čtyřmetrové a zhruba čtrnáctitunové plastiky na přelomu

ledna a února 1973 proběhlo úspěšně a kameníci nyní sochali přímo na soklu. Je zajímavé, že devět dní po zdrcujícím závěru Ideové rady zhlédla pomník také umělecká komise ČFVU, která došla v přítomnosti autorů k závěrům zcela opačným: *Pokud jde o vlastní plastiku, konstatuje umělecká komise, že jak ve svém sochařském vyjádření, celkové koncepci i portrétním výrazu je řešena zcela podle záměru autorů. V realizaci v kameni získala plastika – která má řadu předností před pracovním modelem (sic) – na svém účinu. Provedení díla v kameni je perfektní. Umělecká komise schvaluje provedení díla.*³⁴ Pro úplnost dodejme, že mezi posuzovateli byli také sochaři Ludvík Kodým, Antonín Kalvoda, Jiří Kryštofek a Jan Nušl.

Odhalení pražského pomníku Klementa Gottwalda proběhlo ve čtvrtek 22. února 1973 v dopoledních hodinách. Seznam přítomných hostů v podstatě kopíroval předcházející slavnost položení základního kamene a byl by jistě dobrým vodítkem pro sepsání dobové příručky *Kdo je kdo v KSČ*. Hlavním řečníkem byl opět Antonín Kapek za přítomnosti prezidenta Ludvíka Svobody a generálního tajemníka Gustáva Husáka.³⁵ Z dalších funkcionářů jmenujme např. Lubomíra Štrougala, Aloise Indru, Josefa Kempného, Miloše Jakeše či Jana Fojtíka. Kulturní vstup obstaral herec Josef Větrovec recitací básně *Byl únor v Čechách* od Jana Nohy.³⁶ Nabíť program stranických i státních činitelů však ten den ještě nekončil – následoval hromadný přesun k nově otevřenému mostu přes Nuselské údolí, který měl nést Gottwaldovo

31 Tamtéž, č. j. 1463/72, Stanovisko Ideové rady pro péči o pomníky, památníky a pamětní desky k pomníku Klementa Gottwalda v Praze – dopis s. Dr. J. Fojtíkovi, tajemníku ÚV KSČ, doručeno 9. 11. 1972.

32 Archiv GHMP, k. 5, a. j. 11, sl. Klement Gottwald, Realizace pomníku Klementa Gottwalda pro Prahu, dopis podniky Dílo z 11. 11. 1972.

33 NA, f. Ministerstvo kultury ČSR/ČR, k. 187, č. j. 4351/73, Záznam z jednání Ideové rady pro péči o pomníky, památníky a pamětní desky, 12. 2. 1973.

34 Archiv GHMP, k. 5, a. j. 11, sl. Klement Gottwald, Zápis o odborném jednání umělecké komise ČFVU pro spolupráci architekta s výtvarníkem, 21. 2. 1973.

35 Dějinným paradoxem zde oba vzdávali hold muži, za jehož prezidentsví se ocitli ve vyšetřovací vazbě (Svoboda) a v mnohaletém vězení (Husák).

36 Žije v našich srdcích a v naší práci. *Rudé právo*, 23. 2. 1973, s. 1–2.

Pietní shromáždění u pomníku Klementa Gottwalda na někdejší nábřeží Kyjevské brigády (dnes Ludvíka Svobody) v Praze 23. února 1984
Foto: ČTK/Zdeněk Havelka

jméno (podobně jako blízká stanice metra C zprovozněná o rok později, dnes Vyšehrad).

Rozbouřené vody okolo pomníku neutichly ani po kolaudačním jednání 2. března 1973. Viktor Dobrovolný si zřejmě dobře uvědomoval tlak spojený s problematickým ztvárněním svého díla a kontroval dopisem odeslaným tajemníku MV KSČ Karlu Beránkovi. Ve svém vyjádření mj. přišel s tezí, že dílo není dosud zcela dokončeno, obvinil kamenosochaře z četných chyb způsobených překotnou prací a rozporoval jejich finanční ohodnocení. Ze závěru sochařova psaní ocitujeme: *Celý případ postavení památníku soudr[uha] Klementa Gottwalda je pln nechutností, urážek a nátlaku na moji osobu a na*

osobu arch[itekta] Wagnera. V této těžké a složité atmosféře bylo pro mne i arch. Wagnera velkým zadostiučiněním a povzbuzením do další práce na realizaci tohoto velmi závažného díla jednoznačně kladné a rozhodné stanovisko stranických činitelů. Lituji však, že konečný výsledek je neúměrný společnému úsilí a námaze. [...] Je to poprvé v mém životě, kdy předávám veřejnosti dílo, s kterým v této fázi nejsem naprosto spokojen. [...] V budoucnu se nikdo nebude ptát, za jakých okolností dílo vznikalo, ale jaké je, jakou má kvalitu. Za to jsme všichni odpovědní.³⁷

Umělcovy ostré výpady však byly vzápětí zpochybněny poukazem na to, že byl v únoru osobně přítomen jednání komise ČFVU, na kterém bylo dílo prohlášeno za bezvadné (a Dob-

rovolný zápis kontrasygnoval). Celá kauza dobře ukazuje míru hořkosti, jež se nahromadila mezi zúčastněnými během stavby.

Dokončený monument byl tedy dán do užívání Pražanům, kteří mu však příliš na chuť nepřišli. Přezdívka *Hopkirk* dle záhrobní postavy z britského televizního seriálu nemilosrdně zúčtovala s volbou netradičně světlého kamene. Přesvědčivě nepůsobila ani Gottwaldova tvář. Při předávání do správy GHMP v červenci 1973 byla pořizovací cena pomníku vyčíslena na celkem 3 983 205 Kčs, což byla nepochybně značná investice. Kromě tvorby samotné plastiky bylo žulou vydlážděno a odvodněno celé přiléhající prostranství, některé drobné úpravy následovaly v dalších letech.

37 Archiv GHMP, k. 5, a. j. 11, sl. Klement Gottwald, Dopis Viktora Dobrovolného tajemníku MV KSČ K. Beránkovi, 2. 4. 1973.

Místo se na příštích šestnáct let stalo jevištěm stranických ceremonií, ale s příchodem listopadu 1989 se vše radikálně změnilo.

Krátce po sametové revoluci byla hlava sochy zakryta kusem látky, ruce nabarveny načerveno na znamení ulpělé krve, vše doplněné nápisem *Vrah národa* a vzadu obtisky kopanců s dovětkem *Tobě lid*. Takto „upravená“ plastika v podstatě jen čekala na ránu z milosti jeřábem. O jejím osudu jednala Rada NVP 10. ledna 1990 a o osm dní později GHMP oficiálně požádala odbor výstavby na Praze 1 o souhlas s odstraněním sochy.³⁸ Následující den, 19. ledna 1990, byl Gottwaldův pomník demontován a odvezen do galerijního depozitáře, kde se nachází dodnes. Viktor Dobrovolný se neslavného konce své největší sochy nedožil, zemřel 13. prosince 1987. Přízeň režimu však sochař neztratil, v květnu 1984 byl jmenován zasloužilým umělcem.

Závěrem

Příběh pražského Gottwaldova pomníku je sondou do dějin poválečného československého sochařství a oficiálního umění vůbec. Zachycuje období normalizačních monumentálních realizací, při nichž ideová složka díla hrála zásadní roli. Když Viktor Dobrovolný, služebně nejstarší Gottwaldův portrétista, přijímal prestižní zakázku pro metropoli, netušil, jakým danajským darem celý projekt bude. Špičky vládnoucího režimu trvaly na dodržení termínu odhalení, neboť neúspěch či zdržení by znamenaly šrám na jejich prestiži. Věci dokonce zašly tak daleko, že v zájmu včasného dokončení projektu byla v podstatě ignorována doporučení a stanoviska vlastních kontrolních orgánů. Ideová rada pro péči o pomníky, památníky a pamětní desky jakožto resortní komise ministerstva kultury musela ustoupit zájmům ideologickým a její apel na umělecká kritéria zůstal pouze na papíře.

Gottwaldův pomník na dobové pohlednici

Foto: archiv autora

V případě monumentu prvního dělnického prezidenta chtěli komunisté doslova petrifikovat svůj nárok na pražský veřejný prostor, navíc poblíž sídla stranického ústředí. Nikoliv náhodou byla socha poněkud osově vychýlená vůči svému okolí – směřovala totiž pohledem

k Hradčanům. V době svého vzniku šlo o první pomník československého prezidenta umístěný přímo v Praze, Klementa Gottwalda později doplnil Antonín Zápotocký na Žižkově. Dnes máme v hlavním městě sochy T. G. Masaryka a Edvarda Beneše a mají to k Hradu přece jen blíže... pd

³⁸ Tamtéž, Odstranění pomníku Klementa Gottwalda – žádost, 18. 1. 1990.